

۴-۱. نواخوان بزم صاحب‌دلان، رضا انزابی نژاد، چاپ اول، تهران، انتشارات علوم نوین،
۲۷۹، ۱۳۷۴ صفحه.

کتاب نواخوان بزم صاحب‌دلان، گزیده کشف‌الاسرار و عده‌الابرار خواجه
رشیدالدین ابوالفضل میبدی است که با گزینش و گزارش آقای انزابی نژاد و به همّت
انتشارات علوم نوین به چاپ رسیده است.

کتاب کشف‌الاسرار و عده‌الابرار تألیف رشیدالدین ابوالفضل میبدی که به
سال ۵۲۰ ه. ق نگاشته است این کتاب به تفسیر خواجه عبدالله انصاری معروف شده است.
کتاب کشف‌الاسرار یک متن تفسیری است با یک شیوه کاملاً منحصر به فرد، یعنی
مؤلف آیات و سوره‌های قرآن مجید را در سه نوبت مورد نگرش قرار داده است. او
ابتدا با زبانی شیوا و رسا آیات را به پارسی ترجمه تحت‌اللفظی نموده و سپس در نوبت
دوم آیات را به شیوه رایج مفسران، از جهت صرف و نحو، اشتقاق کلمات، شأن نزول
آیات، وقایع تاریخی، ذکر رجال و حدیث ایشان و، اختلاف قرآئات اهل کوفه و مکه و
مدینه و مسائل فقهی مستفاد از آن آیات و نیز اقوال صحابه بررسی و تفسیر کرده و
دست آخر در بخشی جداگانه با بیانی دلکش و آهنگین به تفسیر عرفانی آن آیات

پرداخته و آرای متصوفه اقدم را در باب آنها نقل نموده است. این بخش به قول خود مؤلف «تعبیری است بر لسان اهل اشارت و بر ذوق جوانمردان طریقت».

کتاب نواخوان بزم صاحب‌دلان برگزیده‌ای است از بخش تفسیر عرفانی یا «النوبت الثالث» تفسیر کشف‌الاسرار که به قول آقای انزابی نژاد «گلگشتی است جانفزا از ذوق و کلام و حال و احوال عارفان و مشایخ، دریایی است آرام که آسمان زیبای اندیشه عرفانی را در آینه زلال خویش می‌نماید و در ژرفای آن در‌دانه‌های شعر و شعور موج می‌زند. سرشارتر از آنچه در طبقات الصوفیه آمده یا در ترجمه رساله قشیریه و یا در تذکره‌الاولیا.» (ص ۱۵)

گزینش بخش‌هایی از یک کتاب مطول ده جلدی، آن گونه که بتواند تمام عناصر ساختاری آن اثر را دربر داشته باشد، کاری چندان آسان نیست. هدف و انگیزه اساسی شارح این کتاب که در صفحه بیست از مقدمه کتاب به آن اشارت رفته، ارائه‌گزیده‌ای از تفسیر کشف‌الاسرار است، آن گونه که دانشجوی رشته زبان و ادبیات فارسی بتواند از طریق آن، هم ادراکی درست از شیوه نگارش و اسلوب سبکی و هنری و شیوه خاص مفسر در تفسیر آیات قرآنی به دست آورد و هم با بسیاری از واژه‌های فراموش شده پارسی و نویسنده کتاب آشنا شود. باید گفت که آقای انزابی نژاد با گلچینی از زیباترین بخش این کتاب ده جلدی و نوشتن مقدمه‌ای بیست صفحه‌ای در باب مؤلف و بررسی ویژگی‌های دستوری و سبک کلام توانسته کمابیش در این باره توفیق یابد. مقدمه این برگزیده در عین اختصار، هم دانشجو را با جوانب مختلفی از این تفسیر و نویسنده آشنا می‌سازد و هم در صورت لزوم، منابعی جهت مراجعات بعدی معرفی می‌نماید.

شارح در عین اینکه سعی داشته که زیباترین و شیواترین بخش‌های تفسیر کشف‌الاسرار را برگزیند، ظاهراً در این گزینش در پی آن بوده که بخش‌هایی را از این

تفسیر انتخاب نماید که مضامین آنها به کرات در متون نظم و نثر دیگر مانند *مرصادالعباد، مثنوی، غزلیات حافظ، منطق الطیر عطار* و نظایر آنها به کار رفته است، تا به این ترتیب دانشجو ضمن آگاهی از چگونگی تفسیر و طرز و اسلوب نگارش آن، اندوخته‌ای برای گشودن دشواری‌های متون دیگر به دست آورد و از طریق این گزیده بتواند از اصول اعتقادی متصوفه گذشته که اشکال مختلف جهان‌بینی آنها در آثار عرفای متأخر یافت می‌شود، آگاهی یابد.

گزینش متن با عنوان و سرفصل‌های مصوب شورای عالی برنامه‌ریزی مطابقت دارد. از نظر حجم نیز با هفده جلسه تدریس متناسب است. از آنجا که کتاب نواخوان بزم صاحب‌دلان برگزیده‌ای است از یک کتاب تفسیر قرآن، عناوین آن نیز بر پایه عناوین سور قرآنی انتخاب شده است تا خواننده با آرای مفسر در باب سور و آیات آشنایی کامل بیابد.

میبیدی نگارنده کتاب ارزشمند کشف‌الاسرار، عارفی است از اهل سنت، از این رو وقایع و حقایق مورد استناد او بر پایه اقوال و منابعی است که عرفای اهل سنت نگاهشته اند. اما در این برگزیده کوشش شده است تا آنجایی که امکان دارد از ذکر مباحثی که به نوعی بتواند اختلافی در میان دانشجویان اهل تسنن و تشیع ایجاد نماید، یا حتی در ذهن شبهه‌ای برانگیزد و دانشجو را گرفتار سرگشتگی در پاره‌ای از مواضع شریعت بنماید، احتراز شود.

این گزیده شامل دوازده بخش است و در پایان هر بخش آن فهرست‌های متنوعی وجود دارد که بسیار کارآمدند مانند فهرست احادیث و امثال، فهرست اعلام اشخاص، فهرست لغات و ترکیبات و فهرست منابع و مأخذ شرح و گزارش‌ها.

شارح در عین حال که حجم قابل توجهی از دشواری‌ها و ابهاماتی که از لحاظ درک معانی و مفاهیم عبارات فارسی و عربی موجود است را با دقت لازم مورد بررسی و کنکاش قرار داده و کوشیده با شرح و توضیح مناسب آن را برطرف نماید و اطلاعات مورد نیاز خواننده را در شرح تعبیرهای پیچیده و واژه‌شناسی و نکته‌های ادبی و هنری و شرح احوال عرفای متن فراهم آورد. با این همه از دادن اطلاعات حاشیه‌ای و ارائه منابع و مآخذ زاید پرهیز نموده است.

انزایی نژاد با فضل و دانش و شناخت عمیق از مبانی و منابع تصوف و عرفان اسلامی - ایرانی و درک و دریافت زبان مجاز و استعاره و رمز و راز نویسندگان و شاعران عارف ایرانی توانسته به قلمرو معنا و زبان میبیدی راه یابد و با دریافت‌های دقیق خود خواننده مشتاق را هم به دنیای شورانگیز و عاشقانه مؤلف با ذوق بکشانند.

در این بخش برای آنکه خوانندگان فرهیخته بهتر بتوانند با این اثر آشنا شوند، به طور مختصر به طبقه‌بندی موضوعی و ساختاری «توضیح و گزارش» این کتاب می‌پردازیم.

۱. در این توضیح و گزارش تقریباً تمام تلمیحات و اشارات قرآنی، احادیث نبوی، تاریخی و اساطیری که در مطاوی متن آمده، توضیح و تبیین شده است؛

۲. شارح در معنی واژگان و ترکیبات هم به متون عرفانی پیش از میبیدی و هم به کاربرد آنها در آثار پس از وی نظر داشته است.

۳. آقای انزایی نژاد در پرتو اطلاعات وسیع و عمیق خویش در قسمت‌های متعددی به شرح و توضیح ظرافت‌های ادبی و دقایق بلاغی و کلا متن برگزیده کشف‌الاسرار مبادرت ورزیده است؛

۴. در شماره‌های زیادی از توضیحات به ساختار دستوری زبان و کلام میبیدی اشاره شده است؛

۵. در نگارش توضیحات نقصی مشاهده نمی‌شود، اگر نقصی در نگارش متن تفسیر کشف‌الاسرار بوده، شارح خود علل نقص را توضیح داده است برای نمونه در متن آمده: «الهی! در آتش حیرت آویختم چون پروانه در چراغ، نه جان رنج تپش دیده...» (ص ۷۶) آقای انزابی‌نژاد در بخش توضیحات نوشته‌اند: تپش، ظاهراً خطای ناسخ یا اشتباه چاپی متن است و به احتمال قوی «تپش» درست است به معنی «سوز و گرمی». (ص ۱۹۸)

۶. مهارت و استادی در تصحیح متون کهن فارسی که ثمره آگاهی بر روش علمی و اصول سبک‌شناسی و نقد متون است، برای شارح این امکان را فراهم آورده است که در پاره‌ای موارد به تصحیح اغلاط درون متن پردازند، از آن جمله در ص ۸۴ آمده است:

بس که اندر عشق تو من گرد سر برگشته‌ام

بی تو ای چشم و چراغم چون چراغی کشته‌ام

استاد در توضیحات نوشته‌اند: چون چراغی کشته‌ام: یعنی مانند چراغی کشته و خاموش هستم. که در متن «گشته‌ام» آمده، در حالی که کشته‌ام صحیح است.

۷. از نکات مثبت دیگر این کتاب، رعایت اسلوب و قواعد نگارش است که اضافه بر زیباسازی متن در بسیاری از موارد در فهم و درک معنای متن بسیار تأثیر دارد. ناگفته نماند که خود متن کشف‌الاسرار آن چنان زیبا و گیرا

است که دانشجویان از آغاز تا پایان کلاس، ذهن خود را به دریافت مفاهیم عالی و شیوه زیبای بیانی آن مقصور می‌دارند.

۸. سرانجام اینکه دانشجوی رشته زبان و ادبیات فارسی با این برگزیده می‌تواند با شیوه تفاسیر عرفانی و چگونگی استفاده عرفا از آیات قرآنی برای توجیه آرا و عقایدشان آشنا گردد. به عبارت دیگر، مباحث مطرح شده در این برگزیده، ارزش‌های عرفانی است که فرهنگی ایرانی - اسلامی در طی دوره‌هایی از تاریخ تکامل خود به آن پای‌بند بوده و اعمال و رفتارهای فردی و گروهی را به محک همان ارزش‌ها می‌سنجیده. بنابراین، کتاب نواخوان بزم صاحب‌دلان می‌تواند دانشجوی را در جریان تغییر و تحولات صورت گرفته در اصول ارزشی فرهنگ و جامعه اسلامی قرار دهد و ایشان را به صورت مؤثری با پیشینه‌های این اصول آگاه سازد. بدون تردید یکی از نیازهای حاد جامعه ما، ایجاد پیوند میان جوانان و پیشینه فرهنگ متعالی این سرزمین است تا اینکه به جای ساختن بت‌هایی از فرهنگ منحن غرب، با آگاهی از سابقه درخشان فرهنگ خویش، بیش از پیش به خودباوری فرهنگی دست یابند. متونی از این دست می‌تواند کمک مؤثری در این مورد باشد.

در ادامه می‌توان اذعان داشت که کتاب نواخوان بزم صاحب‌دلان به سبب گزینش بخش‌های مناسب از کشف‌الاسرار، تطابق موضوع و محتوای اثر با اهداف درس، مطابقت آن با سرفصل‌های درسی شورای عالی برنامه‌ریزی، تناسب حجم اثر با واحد درسی، برخورداری از نظم منطقی و انسجام در مطالب و شرح و توضیح در خور و کفایت منابع و ...، در اغلب جوامع دانشگاهی مورد استقبال قرار گرفته است و اغلب گروه‌های

آموزشی ادبیات فارسی از آن به عنوان کتاب درسی جهت تدریس دو واحد «کشف الاسرار» سود می‌جویند. به نظر می‌آید که این کتاب با این ویژگی‌ها می‌تواند به عنوان یک منبع اصلی برای درس مربوط مطرح باشد و با وجود آن نیازی به دوباره کاری جهت گزیده‌ای از کشف الاسرار نیست.

در فرجام این نوشتار به نکاتی که درباره کتاب مورد بحث لازم به نظر می‌آید و از دید مؤلف محترم کتاب پنهان مانده، اشاره می‌شود:

۱. پیشنهاد می‌شود که در چاپ‌های دیگر کتاب فهرست جامع و فراگیر مطالب در ابتدای کتاب افزوده شود، ضعف آشکار این گزیده، فقدان چنین فهرستی است؛

۲. به نظر می‌آید که اگر توضیحات و تعلیقات مربوط به هر کدام از بخش‌ها در پایان آن آورده شود، به مراتب بهتر و دسترس به آن سهل‌الوصول‌تر از شیوه حاضر خواهد بود؛

۳. بهتر است در مواردی که شارح از نمونه‌های متون دیگر نظم و نثر برای درک بیشتر متن بهره‌جسته، با ذکر دقیق نشانی و منابع و مآخذ آن متون همراه شود. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

*صورت کاملی از نقد این کتاب در شماره ویژه ادبیات دو فصلنامه نامه علوم انسانی به قلم خانم دکتر فاطمه مدرسی منتشر شده است. این مطلب نیز برگرفته از آن مقاله است. از ایشان سپاسگزاریم.